

**DAVLAT XIZMATIDA HALOLLIK STANDARTLARINI
TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI**

Raxmonov Zafarjon Zayniddinovich

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash
va malakasini oshirish instituti Pedagoglar markazi mudiri,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: z.raxmanov95@gmail.com

Zamonaviy davlat boshqaruvi tizimining samaradorligi ko'p jihatdan davlat xizmatchilarining kasbiy faoliyatida halollik, xolislik va manfaatlar muvozanatini ta'minlash darajasi bilan belgilanadi. Davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish sharoitida davlat fuqarolik xizmati tizimida yuqori axloqiy standartlarni qaror toptirish hamda korrupsiyaviy omillarning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bugungi kunda korrupsiya nafaqat huquqiy yoki iqtisodiy muammo, balki ijtimoiy taraqqiyot va samarali boshqaruvga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida ham e'tirof etilmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ekspertlari tomonidan korrupsiya davlat institutlari faoliyatining samaradorligini pasaytiruvchi va jamiyat rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy xavflardan biri sifatida baholanadi.

Ilmiy adabiyotlarda davlat xizmatida halollik tamoyilining ta'minlanishi samarali boshqaruvning muhim sharti sifatida ko'riladi. Xususan, M. Johnston korrupsiyaviy munosabatlar ko'pincha xususiy manfaatlarning davlat vakolatlariga noqonuniy ta'siri natijasida yuzaga kelishini ta'kidlaydi [1].

Manfaatlar to'qnashuvi davlat xizmatchisining shaxsiy manfaatlari uning xizmat vazifalarini xolis amalga oshirishiga ta'sir ko'rsatadigan yoki shunday ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan holat sifatida tavsiflanadi. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) ekspertlari mazkur hodisani davlat manfaatlari va shaxsiy manfaatlar o'rtasidagi nomuvofiqlik sifatida izohlaydilar.

Zamonaviy ilmiy qarashlarda manfaatlar to'qnashuvi real, potensial hamda tashqi kuzatuvchilar tomonidan sezilishi mumkin bo'lgan ko'rinishlarga ajratiladi. Ayniqsa, yashirin manfaatlar to'qnashuvi korrupsiyaviy xatarlarning shakllanishi uchun qulay sharoit yaratishi bilan alohida xavf tug'diradi.

Ayrim tadqiqotchilar manfaatlar to'qnashuvini korrupsiyaning boshlang'ich bosqichi sifatida baholaydilar. Shu ma'noda korrupsiyaning oldini olish faqat sodir etilgan huquqbuzarlik uchun javobgarlik choralari qo'llash bilan emas, balki profilaktik mexanizmlarni takomillashtirish bilan ham uzviy bog'liqdir.

Fikrimizcha, davlat fuqarolik xizmati tizimida halollik standartlarini mustahkamlash masalasini faqat huquqbuzarlik sodir etilgandan keyingi choralar bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. Mazkur jarayon korrupsiyaviy xavflarni oldindan aniqlash, manfaatlar to'qnashuvini barvaqt bartaraf etish hamda davlat xizmatchilarida yuksak kasbiy madaniyatni shakllantirishga qaratilgan kompleks tashkiliy-huquqiy mexanizm sifatida qaralishi lozim.

Shu nuqtai nazardan, davlat xizmatida "integrity management" konsepsiyasini rivojlantirish, ya'ni halollik infratuzilmasini shakllantirish zamonaviy davlat boshqaruvining muhim elementlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur yondashuv davlat xizmatchilarining faoliyatini faqat nazorat qilishga emas, balki ularning kasbiy qadriyatlari, xizmat etikasi va mas'uliyat hissini rivojlantirishga ham qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Davlat fuqarolik xizmatida halollik infratuzilmasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi kurashishning samaradorligi ko'p jihatdan uning profilaktik mexanizmlariga bog'liq. Shu sababli rivojlangan davlatlarda korrupsiyaga qarshi siyosatning asosiy e'tibori sodir etilgan huquqbuzarliklarni aniqlashdan ko'ra, korrupsiyaviy xavflarni barvaqt aniqlash va ularning oldini olishga qaratilmoqda.

Mazkur yondashuv doirasida "integrity system" yoki halollik infratuzilmasi konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu konsepsiya davlat xizmatchilarining kasbiy faoliyatida xolislik, hisobdorlik, ochiqlik va odo-axloq qoidalariga rioya etishni ta'minlashga qaratilgan institutsional mexanizmlar majmui sifatida tavsiflanadi.

Ilmiy adabiyotlarda manfaatlar to'qnashuvini samarali boshqarish korrupsiyaning oldini olishning eng muhim vositalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Xususan, ayrim tadqiqotchilar tomonidan manfaatlar to'qnashuvi korrupsiyaning

yuzaga kelishidan oldingi bosqich sifatida baholanadi [1]. Shu sababli davlat xizmatchilarining xizmat faoliyatida manfaatlar muvozanatini ta'minlash masalasi zamonaviy davlat boshqaruvining muhim tarkibiy elementlaridan biri hisoblanadi.

Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi siyosatning samaradorligi ko'rsatilayotgan davlat xizmatlari sifatiga ham bevosita bog'liqdir. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, ortiqcha ma'muriy tartib-taomillar, byurokratik to'siqlar hamda xizmat ko'rsatish jarayonlarining murakkabligi korrupsiyaviy xavflarning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Ayrim olimlarning fikricha, davlat xizmatlari sifatini baholashda yagona yondashuvning mavjud emasligi xizmatlar samaradorligini aniqlashda qator qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda [2]. Shu bois davlat xizmatlari sifatini baholashning zamonaviy va shaffof mezonlarini ishlab chiqish davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda.

D.Qobulovning ta'kidlashicha, monitoring tizimi davlat xizmatlarini ko'rsatish jarayonida turli manbalardan olingan axborotlarni tahlil qilish imkonini beradi hamda fuqarolarning xizmatlar sifati yuzasidan fikrlarini aniqlashga xizmat qiladi [3]. Mazkur yondashuv xizmat ko'rsatish jarayonini takomillashtirish bilan bir qatorda davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga ham xizmat qiladi.

A.R.Isakovning fikricha, davlat xizmatlari sifatini baholash jarayonida baholash usullarini tanlash, xizmatlar sifatini o'lchash imkoniyati hamda turli xizmat turlarini o'zaro farqlash bilan bog'liq nazariy muammolar mavjud [4]. Shu Nuqtai nazardan davlat xizmatlarini ko'rsatish samaradorligini kompleks baholash mexanizmlarini takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Fikrimizcha, davlat fuqarolik xizmati tizimida halollik standartlarini mustahkamlash faqat korrupsiyaga qarshi choralarni kuchaytirish bilangina emas, balki xizmatlar ko'rsatish sifatini oshirish, ortiqcha ma'muriy tartib-taomillarni qisqartirish hamda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Shuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar davlat boshqaruvida inson omili bilan bog'liq xavflarni kamaytirish va qarorlar qabul qilish jarayonlarining

shaffofligini ta'minlashda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli raqamli nazorat mexanizmlarini kengaytirish korrupsiyaga qarshi profilaktik siyosatning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.

Bugungi kunda davlat fuqarolik xizmati tizimida korrupsiyaga qarshi kurashishning an'anaviy yondashuvlari bosqichma-bosqich profilaktik va institutsional mexanizmlarga asoslangan yangi model bilan almashinib bormoqda. Ushbu modelda asosiy e'tibor huquqbuzarlik sodir etilgandan keyingi javobgarlik choralariga emas, balki korrupsiyaviy omillarni yuzaga kelishidan oldin bartaraf etishga qaratiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, korrupsiyaga qarshi siyosatning muvaffaqiyati ko'p jihatdan davlat xizmatchilarining kasbiy madaniyati, odob-axloq qoidalariga rioya etishi va manfaatlar to'qnashuvini boshqarish mexanizmlarining samaradorligiga bog'liq. Shu sababli zamonaviy davlat boshqaruvida "compliance" va "integrity management" tizimlari tobora keng qo'llanilmoqda.

Fikrimizcha, davlat fuqarolik xizmatida halollik standartlarini takomillashtirish maqsadida quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- davlat xizmatchilarining mol-mulki va manfaatlari to'g'risidagi deklaratsiya tizimini bosqichma-bosqich takomillashtirish;
- korrupsiyaviy xavflarni baholashning yagona metodologik asoslarini shakllantirish;
- davlat organlari faoliyatida maxsus halollik indikatorlari va etika mezonlarini joriy etish;
- manfaatlar to'qnashuvi yuzasidan xabar bergan shaxslarni himoya qilishning huquqiy kafolatlarini kuchaytirish;
- davlat xizmatchilarini muntazam qayta tayyorlash va ularning korrupsiyaga qarshi kompetensiyalarini rivojlantirish;
- davlat boshqaruvi sohasida raqamli monitoring va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish ko'lamini kengaytirish.

Bundan tashqari, korrupsiyaga qarshi siyosat samaradorligini ta'minlashda davlat organlari faoliyatining ochiqqligi va hisobdorligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqarolarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchi ko'p jihatdan boshqaruv jarayonlarining shaffofligi hamda xizmat ko'rsatish tizimining adolatligiga bog'liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat fuqarolik xizmati tizimida halollik standartlarini ta'minlash zamonaviy davlat boshqaruvining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Korrupsiya va manfaatlar to'qnashuvi davlat organlari faoliyatining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, fuqarolarning davlat institutlariga bo'lgan ishonchining pasayishiga olib kelishi hamda davlat resurslaridan oqilona foydalanishga to'sqinlik qilishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, korrupsiyaga qarshi siyosatni takomillashtirishda repressiv choralar bilan bir qatorda profilaktik mexanizmlar, halollik infratuzilmasi, manfaatlar to'qnashuvini boshqarish institutlari hamda zamonaviy raqamli nazorat vositalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bizningcha, kelgusida davlat fuqarolik xizmatini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri korrupsiyaga qarshi kurashishning an'anaviy modelidan halollik, shaffoflik va hisobdorlik tamoyillariga asoslangan zamonaviy boshqaruv modeliga bosqichma-bosqich o'tishdan iborat bo'lishi lozim. Aynan mana shunday yondashuv professional davlat xizmatini shakllantirish, davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish hamda jamiyatda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabatni qaror toptirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Johnston M. Syndromes of Corruption: Wealth, Power and Democracy. Cambridge University Press. 2005. P.12.
- [2] Alkina G., Gebra A. Sushchnost gosudarstvennyx uslug // Vestnik TOGU. 2009. №3 (14). – B.133–134.
- [3] Qobulova D. Davlat xizmatlarini IT-baholash // <https://ictnews.uz/uz/16/01/2017/davlat-hizmatlarini-baholash/>
- [4] Isakov A.R. Obespecheniye kachestva gosudarstvennyx uslug: administrativno-pravovoy aspekt: dis. ... kand. yurid. nauk. – Saratov, 2014. – B.106.
- [5] Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.01.2018 y., 09/18/40/0609-son.